

Szikora Márton, Schmidt Barna

Lyukkártyával szelektáltak

<http://epa.oszk.hu/00800/00804/00153/9702.html>

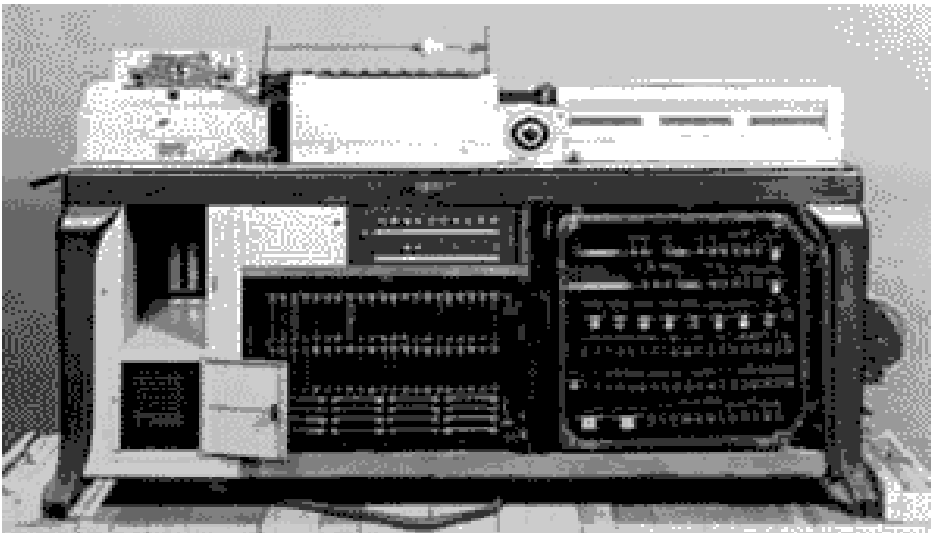
[https://www.huffingtonpost.com/edwin-black/ibm-holocaust_b_1301691.html?
guccounter=1](https://www.huffingtonpost.com/edwin-black/ibm-holocaust_b_1301691.html?guccounter=1)

Edwin Black: Az IBM és a Holokauszt

Athenaeum 2000 Kiadó, 371 old 2002

ISBN: 9639261580

1937 júniusában Thomas J. Watson, az International Business Machines Corp. (IBM) alapítója elfogadott egy díjat, ami úgy tűnik, máig kísérti a világ vezető számítógép-vállalatát. A cím adományozója Adolf Hitler volt, a horogkereszttel és birodalmi sassal díszített medálon pedig az „Aki méltóvá vált a Német Birodalomhoz” felirat állt. Az óriáscég és a német náci rezsim kapcsolata nem újdonság a történészek számára, a minap megjelent Az IBM és a Holokauszt című könyv azonban új megközelítésből tekinti át a számítógép-óriás múltját. A könyv kiadásával egy időben pert is indítottak az IBM ellen azzal a céllal, hogy a bíróság állapítsa meg az akkori vezérigazgató bűnösségét. A vád: a cég évekig kizárólagos szállítója volt azoknak a lyukkártyagépeknek, melyekkel Hitler automatizálta a deportáltak számbavételét, és ezzel - közvetve ugyan, de - az IBM is hozzájárult a halálgyárak precíz működéséhez.

A holokauszt-túlélők egy csoportja által kezdeményezett pert az IBM minden bizonnyal nem fogja félvállról venni, már csak azért sem, mert ugyanaz a washingtoni ügyvédi iroda képviseli a vádat, amely tavaly pert nyert a német állammal szemben a náci rezsim alatt kényszermunkára kötelezettek ügyében.

A II. világháború előtt felfutóban levő IBM rendkívül sikeres volt a német piacon, ahol akkor az Egyesült Államok után a legtöbb „csúcstechnológiás” gépet adták el. Történészek szerint a számítógép közvetlen elődjének tartott lyukkártya rendszerű tabulátorok (a kor legkorszerűbb adatrögzítési megoldása) feleltek a német vonatok pontosságáért, nagyban segítették a népszámlálással, választási eredményekkel vagy Hitler fegyverkezési programjával kapcsolatos számadatok lajstromba vételét. A február közepén megjelent könyv azonban a közvetett cinkosságon túllépve azt állítja, hogy a kifejezetten német igényekre szabott amerikai masinák nélkülözhetetlen elemei voltak a holokauszt megszervezésének, mivel Hitler ezáltal automatizálta a zsidók és más deportált csoportok likvidálását. 1941-ben az IBM németországi leányvállalatát államosították - ami miatt végül Watson visszadobta birodalmi kitüntetését -, a technológia azonban megmaradt, és sok ezer kényszermunkás, illetve halálra ítélt regisztrálását könnyítette meg a nácik számára. „A holokauszt az IBM nélkül is megtörtént volna. Az a holokauszt viszont, amely képes volt ilyen professzionálisan működni és ilyen döbbenetes számokat produkálni,

az egy IBM-technológián alapuló holokauszt volt” - állítja a könyv írója, Edwin Black volt újságíró, aki három évig kutatott a témában.

Black következtetései már a megjelenés előtt parázs vitát szítottak a témával foglalkozó történészek között. Míg egyes szakértők elfogadják, hogy az IBM szerepe kritikus volt az egész ördögi rendszer működtetésében, addig több szakértő határozottan elutasítja, hogy a technológiának lényegi köze lenne a népirtáshoz, mondván, a nácik túlnyomóan a hagyományos módszerekkel tartották számon a német zsidókat. Raul Hilberg, a zsidó deportálások nemzetközileg elismert kutatója például arra figyelmeztet, hogy óvatosan kell bánni az ilyen következtetésekkel, mivel hatékonyság elérhető viszonylag primitív eszközökkel is. „Igen, a náciknak voltak gépeik, és valóban hatékonyak voltak, ez azonban nem egy ok-okozati összefüggés” - véli Hilberg. Carol Makovich, az IBM szóvivője nem tudott érdemben nyilatkozni, mivel még ők se kaphattak a könyvből a kiadás előtt, azt azonban leszögezte, hogy cégének a náci Németországban végzett tevékenységéről rendelkezésre álló adatok „hiányosak és nem véglegesek”, ám megvizsgálják minden hozzáférhető információt.

Birodalmi összeírás

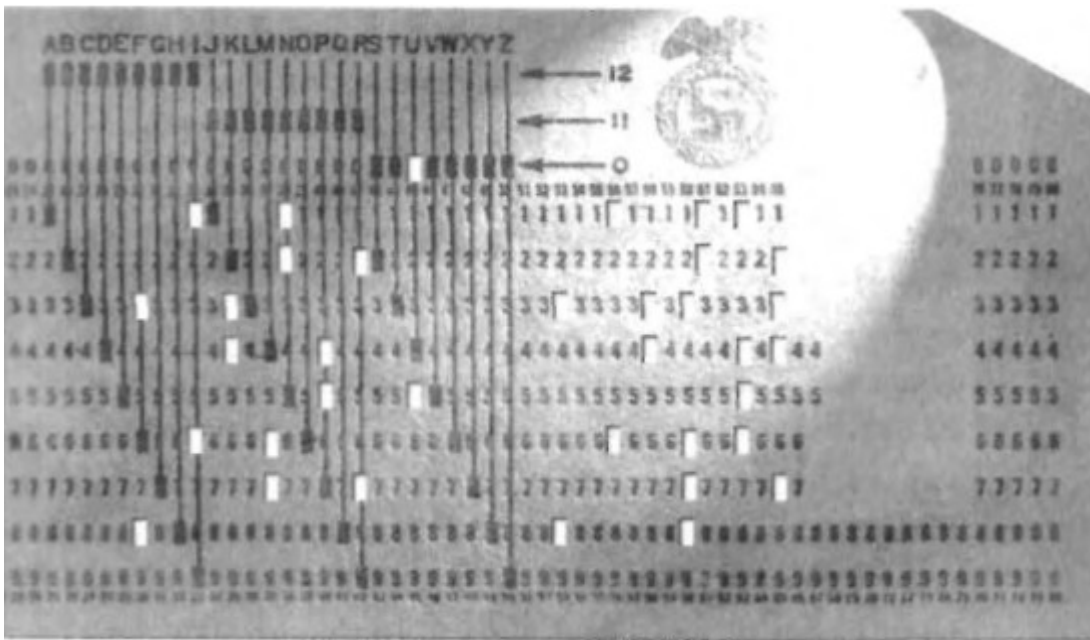
Black könyvének egyik legvitatottabb állítása az, hogy az IBM-technológián alapuló lyukkártyagépeket olyan listák generálására használták, melyek tartalmazták a később deportált zsidók adatait. Az vitán felül áll, hogy a New York-i székhelyű IBM hozzájárult technológiájának alkalmazásához mind az 1933-as, mind pedig az 1939-es német népszámlálásnál, az viszont már kérdéses, hogy ilyen módon rögzített adatok mennyire sikeresek személyek helymeghatározásánál. (A rendszer „hatékonyságára” mutatott rá például a tavaly novemberben tartott amerikai elnökválasztás, ahol bebizonyosodott, hogy a lyukkártyarendszer hagy némi kívánnivalót maga után.) A mai laptop számítógépek eme őstét még a XIX. század végén találta fel a német származású Herman Hollerith mérnök, hogy a különféle információkat jelentő (kor, képzettség, lakóhely, vallás) lyuksorok segítségével

tároljon adatokat. A lyukkártyákból egy gép segítségével adattáblázatokat „hívtak le”. A több mint fél évszázadig legkorszerűbbnek minősülő gépek különböző fajtáit a szavazáson kívül felhasználták ellenséges katonai lyukkódok megfejtésére is. A lyukkártya-technológia az IBM világméretű terjeszkedésének motorja lett a XX. század első felére, amelyet szabadalmi jogokkal és szigorú lízingfeltételekkel bástyázott körül.

Hitler hamar felismerte a lyukkártyagépek kínálta lehetőséget a társadalom kontrollálására. Az IBM akkori német leányvállalatának igazgatója, Willy Heidinger a náci párt tagjaként ajánlotta a Führernek a technológiát, hogy ezzel is fenntartsák a „tisztá” és „egészséges” német nemzetet.

„Őszintén bízunk Orvosunkban (Hitler), és vakhittel követjük útmutatásait” - nyilatkozta néhány héttel Hitler hatalomra jutása után az IBM németországi vezetője. Black kutatásai szerint az IBM több mint egymilliárd lyukkártyát szállított Németországnak a II. világháború kitörésének napján. „A német kormánynak szüksége van a gépeinkre, a katonaság minden lehetséges módon felhasználja azokat” - állította a cég egy munkatársa 1941-ben, hónapokkal az Egyesült Államok hadba lépése előtt. Utalva ezzel arra, hogy a berendezéseknek a hadi logisztika területén rejlő óriási előnyeit a német katonai vezetők hamar észrevették. Ráadásul a harci eszközök előállításához szükséges termelési potenciált is kontroll alatt lehetett ilyen módon tartani. A meghitt kapcsolat az IBM és a nácik között már 1940 környékén kezdett fagyossá válni, az azonban az IBM előtt sem tisztázott, mikor vesztette el az anyacég ténylegesen az ellenőrzést. 1941-ben, az USA hadba lépésének idején még elméletileg 84 százalékos tulajdona volt a New York-i főhadiszállásnak. A hadba lépés után a Dehomag néven továbbműködő volt IBM leányvállalat látta el a német piacot a kor csúcstechnikájával. Feljegyzések szerint Auschwitzban, Dachauban, Buchenwaldban és legalább még egy tucatnyi más lágerben használtak lyukkártyagépeket.

Lyukkártyába kódolt jövő

A dachauai tábor felszabadításakor például egy akkoriban legmodernebbnek számító „D-11 A” típusú Hollerith-berendezést, számos megsemmisítő helyen pedig kis kártyákat találtak a szövetségesek. Az első pillantásra jelentéktelennek tűnő tizennégyszer nyolc centiméteres kártyák az összevissza lyukakkal és a különféle hasábokkal nem mindennapi lapocskák voltak. A foglyokat ezek segítségével tartották nyilván. A születési helytől kezdve a gyerekek számáig minden apró részletet tartalmaztak a lyukak. Neveket nem használtak, csupán a fogva tartott öt- vagy hatjegyű Hollerith-azonosítója került fel a kártyákra. Minden Hollerith-kódnak következményei voltak: a számokban benne volt az illető - legtöbb esetben háttorzongató - jövője. A zsidó-kóddal rendelkezőket különleges kegyetlenséggel elnyomták: gyötrelmes munka vagy kínkeserves halál várt az ilyen azonosítóval rendelkező emberekre.

De, ha magának a Dehomag cégnek akadtak is munkaerőgondjai, akkor is segített a jól szervezett rendszer: Buchenwald biztosította a szükséges kényszermunkások utánpótlását a Hollerith számára. Csak beírták, milyen szakmai képesítésű, nyelvtudású és korú személyre van szükség. Azután a masina összehasonlította ezt a tábor adatbázisával, és a megfelelőket kijelölte. A birodalom szakértői hamar rájöttek, hogy az elgázosítás előtt teljesen ki kell használni az illető életerejét. Csak

ha már nem hoz hasznot, akkor érdemes megsemmisíteni. Úgy vélték: ilyenkor a fogoly nem ér már annyit sem, mint egy lyukkártya.

A foglyoknak 16 kategória alapján Hollerith-számokat adtak (például a 3-as a homoszexuálisok, a 8-as a zsidók, a 13-as a hadifoglyok jele volt). Arra nincs bizonyíték, hogy a New York-i anyacég tudott a gépek koncentrációs táborban való használatáról, Black szerint azonban az IBM mégis profitált az eladott termékek után járó haszonból, mivel a háború végeztével jóvátételben kárpótolták minden veszteségéért.

Rendszerváltás

Az állami statisztikai hivatal volt kezdetben a Dehomag legjobb ügyfele. A Hollerith-gépek ugyanis többet tudtak, mint egyszerűen számítási műveleteket végezni. Képesek voltak az adatokat táblázatokba foglalni, elemezni és feldolgozni. Tulajdonképpen adminisztrátorként működtek. A kézzel kitöltendő kérdőívek tartalmát és formáját a különböző hivatalok a Dehomag mérnökeinek közreműködésével határozták meg úgy, hogy az adatok egyszerűen átvihetők legyenek a lyukkártyára. Az 1939. májusi birodalmi népszámlálás alkalmával gépek százait vetették be az eredmények összesítésére és értékelésére. Az összegyűjtött adatokat aztán egy központi kartotékon tartották nyilván.

A történészek vitáznak azon is, hogy a lyukkártyamódszerrel nyert adat nélkül a náci rezsim vajon képes lett volna-e hasonló méretű pusztításra. Minden kártya tartalmazott egy hasábot, amelyen a származást kellett kódolva megjelölni. Black szerint a népszámláláson nyert adatok fényében tudta a hatóság a részletes deportáláskvótákat meghatározni, a német zsidóságot „teljes-”, „fél-”, illetve „negyedzsidókra” bontva. Ez a besorolás gyakorlatilag meg is határozta az áldozatok sorsát. Hilberg azonban arra mutat rá, hogy sok más forrás is a hatóság rendelkezésére állt a zsidóságról, mint például a rendőri nyilvántartás vagy a zsidó közösségektől elkobzott jegyzőkönyvek. A lyukkártya-technológia hatékonysága mellett szól viszont az az érv, hogy Hollandiában a náci hatalomátvétel után szintén

ezt használták, amelynek eredménye, Black szerint, hogy az ottani zsidóság 73 százaléka elpusztult. Franciaországban, ahol nem volt elterjedt a lyukkártya-technológia, ez a szám csak 25 százalék volt. Bob Moore, a Sheffieldi Egyetem történésze szerint a kérdés ennél árnyaltabb, több tényezőt is figyelembe kell venni. Hangsúlyozza, hogy Franciaországban nem volt átfogó népszámlálás, míg a hollandoknál igen. „Azt sem szabad elfelejteni, hogy a hollandok általánosságban jobban tisztelik az államhatalmat, mint a franciák” - véli az angol holokauszt-történész.

A gyümölcsözőnek induló amerikai-német kapcsolat kezdetén a vezérigazgató, Watson, személyesen is járt Berlinben. A cég németországi kirendeltsége ekkor kötött szerződést az 1933-as népszámlálási adatok saját gépeikkel történő kiértékelésére. Azonban amikor a Harmadik Birodalom veresége egyre világosabbá vált, az IBM is gyorsan átugrott a győztes oldalra. Miközben az európai leányvállalatok még a náci rezsimet szolgálták, az IBM szakértői már az Egyesült Államoknak segítettek a háborús szintéren szétszóródott számítógépes „csúcstechnika” felállítási helyeinek felkutatásában. Mintegy 2500-nak a nyomára is akadtak.

A központi Dehomag-üzemeket elővigyázatosan megkímélték a súlyosabb bombakároktól, a cég képviselői elkezdtek az európai csatatéren még fellelhető készülékeket begyűjteni. És német munkatársak segítségével ismét feléledt, ami a Dehomagból megmaradt.

A tengerentúli vállalatóriás ügyesen keverte lapjait: először Hitler udvari szállítójaként tündökölt, majd stratégiai partnernek bizonyult a berendezések felkutatásában és újrafelhasználhatóságának megteremtésében. A megjelent könyv írója szerint az IBM így bizonyos értelemben a világháború fölé kerekedett.